

सम्प्रसाद = सम्यक् प्रसादेऽस्मिन्नेति सम्प्रसातः समाधिः ।

आसम्प्रसाद = विरागप्रत्ययाभ्यामर्चः संस्कारशेषोऽन्यः ।

[तं विद्याद् दुःखसंयोगविमोहं योगसंश्रितम्] - गीता ।

- 1- अथ योगानुशासनम् । (योग) [बुद्धेः प्रतिसंवेदी पुरुष इति ।]
- 2- योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः । ^{*} निद्रा - सम्बध्यते (साधनेन सह) इति सम्बन्धे लिखम् ।
- 3- तदा द्रष्टुः स्वरूपेऽवस्थानम् ।
- 4- वृत्तिसारूप्यभितरज । [एकमेव दर्शनं, रूपातीरेव दर्शनम्] बुद्धिवृत्ति को रूपातीरे कर्तव्य है ।
- 5- वृत्तयः पञ्चतम्यः स्मिष्ट्याऽस्मिष्ट्याः । (वृत्ति) [चित्तवृत्तिबोधे पुरुषस्यागति सम्बन्धो]
- 6- प्रमाणविपर्ययविकल्पनिवृत्तयः ।
- 7- प्रत्यक्षानुमानागमाः प्रमाणानि । (प्रमाण)
- 8- विपर्ययो स्मिष्ट्यर्चः अस्मिन् - विवेकस्वप्न
- उत्पक्ष - इन्द्रियप्रणालिकया चित्तस्य बाध्यवस्तूपरागतदिक्षया सामान्याविशेषा -
तमनोऽर्चस्य विशेषावधारणप्रधाना वृत्तिः प्रत्यक्षं प्रमाणं ।
- अनुमान - अनुमेयस्य तुल्यजातीयेष्वनुवृत्ते भिन्नजातीयेष्वन्यथा व्यावृत्तः
सम्बन्धो यस्तद्विषया सामान्यावधारणप्रधाना वृत्तिरनुमानम् ।
[यथा दैशान्तरप्रामेयैर्गतिमन्यन्नतारकं नैजवत् -] साध्यविशेषपर्यवस्येऽनेभ्यस्तस्य
- आगम - आप्तेन दृष्टोऽनुमितो वार्धः परत्र स्वबोधसङ्क्रान्तये
शब्देनोपदिश्यते । [शब्दात्तदर्थविषया वृत्तिः श्रोतुरागमः]
- 9- विपर्ययो मिथ्याज्ञानमतद्रूपप्रतिषेधम् । (विपर्यय) ⁽⁵⁾ आविद्या अस्मिन् राग द्वेष मात्रिभेदश
- 10- शब्दानानुपाती वस्तुशून्यो विकल्पः । (विकल्प)
- 11- अभावउत्पथालम्बना वृत्तिनिवृत्तिः । (निद्रा)
- 12- अनुभूतविषयासम्प्रमोहः स्मृतिः । (स्मृति) ⁽⁶⁾ कल्पितं यथार्थ
- 13- अभ्यासवैराग्याभ्यां तन्निरोधः । (अभ्यास) [स्थित्यर्थं को यत्नः सोऽभ्यासः]
- 14- तत्र स्थितौ पतनोऽभ्यासः ।
- 15- स तु दीर्घकालनिरन्तरसत्कारासेवितो दृग्भूमिः ।
- 16- दृष्टानुश्रविकविषयवितृष्णस्य वशीकारसंज्ञा वैराग्यम् । (वैराग्य)
- 17- तत्परं पुरुषरण्याते गुणवैतृष्यम् ॥ (परवैराग्य)
- [ज्ञानस्यैव पराकाष्ठा वैराग्यम्]

समाधान के लिये समाधानों
(समस्याओं) ✓

(असम्पन्न)

31. चिन्ता जो पापतीव्र संवेग

✓

मृदु मध्य कटिभोज

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

आभिकर्मि असाक्ष अज्ञान समाहित विवेकशून्य

" आधिमान्ती वृत्तं नैवाधिमान्ती पायमेयी " "

आवेदादयः स्थेऽः, कर्मफल-विदाः

वे माकजन्य संस्कार वासना = आशय

2/2/1

$\frac{1}{2}$
 $\frac{1}{4}$
 $\frac{1}{8}$

২৫

244

(चोड़े समय के लिए मत दिवना)

किन्तु यस्य चित्तरीपत्येत्येकां ।

कं संस्कारमात्रशेषमित्यर्थः ।

અધ્યા-

अथ चत्वारिंशदध्यायः शुचिदुःखानात्मसु

नित्य शुचि सुखात्मक्यान् राव
मेवेक समे वासिना ।

नशायी, राग ४।

प्रश्न 1 * स्वरासवाहक विद्युत्
कालिनिवेश तथा खोडघिनिवेश :

ने जागद

पञ्चमित्री

नृणां मेको गन्धर्वस्त्वसि पञ्चसन्मर्षाय पयसा मर्षाव इव ॥

[यम निममाऽऽसन प्राणायाम प्रत्याहार धारणा ध्यान समाधौ ऽऽष्टावङ्गानि]

* यमाः ⇒ "आहिंसा सत्या स्तेय ब्रह्मचर्यापरेण्यहाः यमाः"॥

* आहिंसा - आहिंसा सर्वथा सर्वदा सर्वभूतानामनभिद्रोहः।

* सत्य - सत्यं यथार्थं वाङ्मनसे ।

* अस्तेय - स्तेयमशास्त्रपूर्वकं द्रव्याणां परतः स्वीकरणम् । तत्प्रतिषेधः
पुनरस्पृहारूपमस्तेयमिति ।

* ब्रह्मचर्य - ब्रह्मचर्यं गुप्तेन्द्रियस्योपरन्धस्य संयमः ।

* अपरिग्रह - विषयाणामर्जनरक्षणं क्षयसङ्गाहिंसादोषदर्शनादस्वीकरणमपरिग्रहः ।

[जातिकाल समयानवाच्छिञ्चाः सार्वभौमा महाव्रतम् ॥] ^८ ये यम महाव्रत कहे जाते

* नियमाः ⇒ शौच सन्तोषतपः स्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि नियमाः ॥

* शौचं - शौचं मृज्जलादिजनितं मैद्याभ्यवहरणादि च-ब्राह्म ,

* आभ्यन्तरं - चित्रमलानामाक्षालनम् ।

* सन्तोषः - सन्तोषः सञ्जिहितसाधनादधिकस्मानुपादित्या ।

* तपः - तपो ब्रह्मसकर्मम् ।

* स्वाध्यायः - स्वाध्यायौ मौदाशास्त्राणामध्ययनं प्रणवप्रौ वा ।

* ईश्वरप्रणिधानं - ईश्वरप्रणिधानं तस्मिन् परमेश्वरैः सर्वकर्मणिगम् -

"शय्याऽऽसनस्थोऽथ पार्थि व्रजन् वा स्वस्थः परिक्षीणवितर्कजालः ।
संसारबीजक्षयमीदमाणाः स्यान्नित्यमुक्तोऽमृत भौगभागी ॥"

*यम - योगाङ्गों के प्रतिष्ठित हो जाने पर फल -

अहिंसा - अहिंसा प्रतिष्ठायां तत्सन्निधौ वैरत्यागः ॥

सत्य - सत्यप्रतिष्ठायां क्रिमाफलान्नयत्वम् ॥

अस्तेय - अस्तेयप्रतिष्ठायां सर्वरत्नोपरन्धानम् ॥

ब्रह्मचर्य - ब्रह्मचर्यप्रतिष्ठायां वीर्यलाभः ॥

अपरिग्रह - अपरिग्रहरथैरेव जन्मकथन्तासम्बोधः ॥

*निमगा -

शौच - शौचात् स्वाङ्गं शुद्धिं परैरसंसर्गः ॥

सत्त्वशुद्धिं सौमनस्यैकाग्र्येन्द्रियजमात्मदर्शनयोग्यत्वानि च ॥

सन्तोष - सन्तोषादनुत्तमसुखलाभः ॥

“यच्च कामसुखं लोके यच्च द्विषं मनुष्यसुखम् ।
तृष्णाक्षयसुखरथैते महतः पौडशी कलाम् ॥”

तप - कायेन्द्रियसिद्धिरशुद्धिं क्षयात् तपसः ॥

स्वाध्याय - स्वाध्यायादिभ्यः देवतासम्प्रयोगः ॥

ईश्वरप्रणिधान - समाधि सिद्धिं ईश्वरप्रणिधानात्

* आसन ⇒ तस्मिन्मुखमासनम् ॥

* आसनासिद्धि - प्रत्यनवोधि लयानन्तरसमापत्तिर्भावात् ॥ ६ ततो वृक्षानभिधातः ॥

* प्राणायाम ⇒ तस्मिन् सति श्वास प्रश्वासयोर्गतिविच्छेदः प्राणायामः ॥

“वाह्याभ्यन्तररतम्भवृत्तिदेशिकालान्तरख्याभिः परिदृष्टो दीर्घस्वप्नः”

दीर्घ

* रेचक/वाह्य - यत्र प्रश्वासपूर्वको गत्यभावः स वाह्यः ।

* श्रक/आभ्यन्तर - यत्र श्वासपूर्वको गत्यभावः स आभ्यन्तरः ।

* कुम्भक/स्तम्भवृत्ति - स्तम्भवृत्तिर्यजोभ्याभावः सकृत्प्रयत्नाद्भवति ।

* कैवलकुम्भक - “वाह्याभ्यन्तरविषमादौर्ध्वं चतुर्थः” ॥

“तत्र दीप्यते प्रकाशावरणम्” ॥ धारणस्तु च योगमता वनसः ॥

[प्राणायाम की सिद्धि से प्रकाश पर परा हुआ घटा दीर्घ होता है]

* प्रत्याहार : $\Rightarrow$ स्वविषयासम्प्रयोगे चित्तस्वरुपावुकार इवेन्द्रेयाणां
प्रत्याहारः।

“ततः परमा वश्यतेन्द्रियाणाम्” ॥ $\uparrow$ यथा-अधुकराजं मक्षिका

* धारणा $\Rightarrow$ देशबन्धचित्तस्य धारणा ॥ यथा- नाभिचक्रे, कृत्थपुष्परीके

* ध्यान $\Rightarrow$ तत्र प्रत्ययेकतानता ध्यानम् ॥

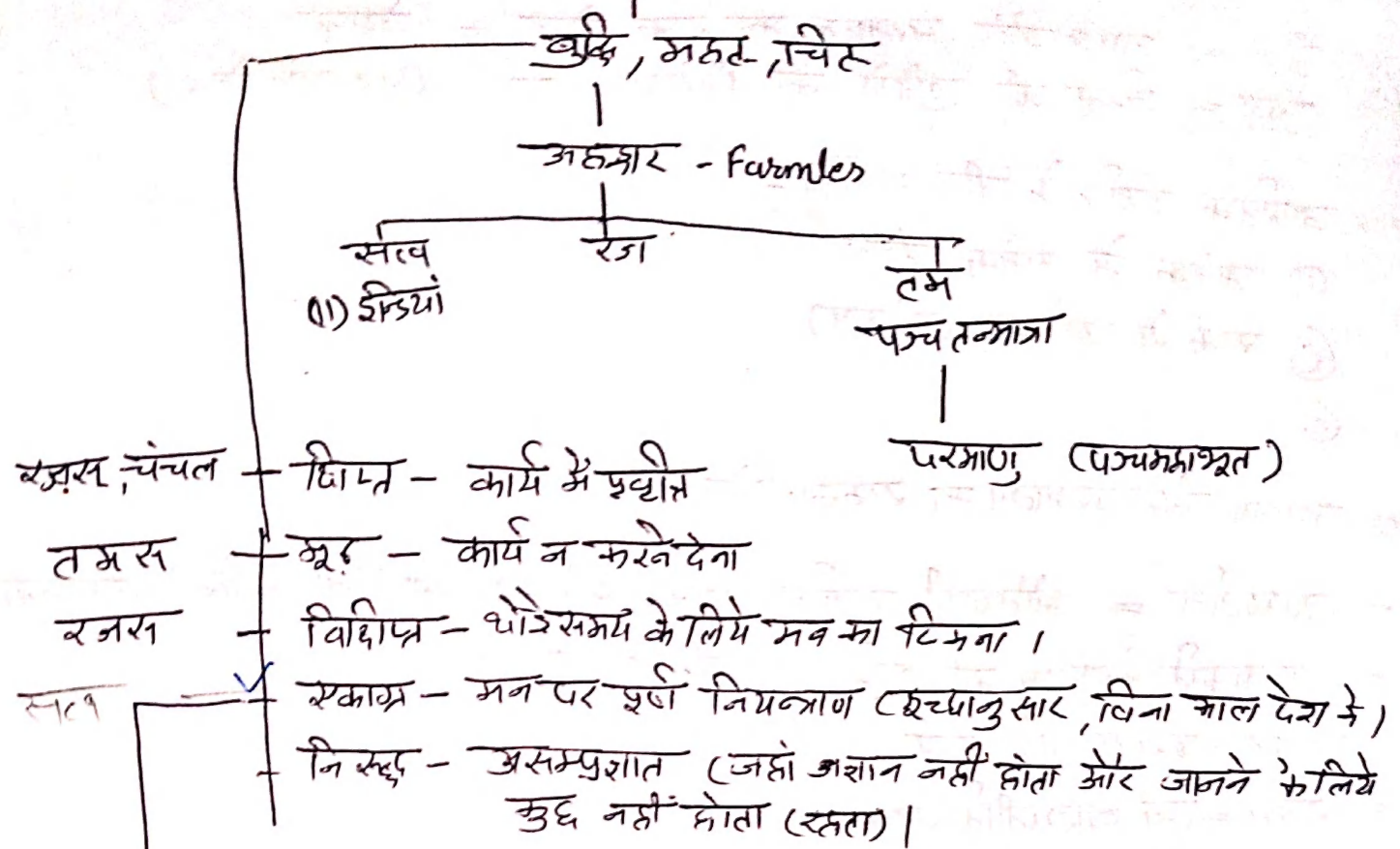
* समाधि $\Rightarrow$ तदेवार्थमात्रानि भासं स्वरुपब्रूयामिव समाधिः ।

“त्रायमेकत्र संयमः” ॥ ये तीनों संयम कहे जाते हैं।

तज्जयात् प्रसालोकः ॥ संयम के जीतने से प्रज्ञा का प्रकाश होता है।

पुरुष + प्रकृति - (शक्ति) - Election

सम्पुशात समाधि

सवितर्क	सवितर्क - ~~निर्विकल्प~~ वितर्कमितस्यालम्बने स्थूला आश्रमेः।
वितर्कविकला	रनाविचार - ~~निर्विकल्प~~ सूक्ष्म विचार
विचारविकला	रानन्द - उगानये ह्यादः
केमलोदास्मितामत्र	रान्मिता - आस्मिता का शान (इस शक्ति पुरुष भी शक्ति दर्शन पुत्रि शक्ति जहाँ पर रुक हो जाय।)
	(<u>रन्कात्मिका रान्विदस्मिता</u>)

⇒ पञ्चविंशति तत्त्वानां सङ्ख्याविचारः । तमाधिकृत्य कृतो ग्रन्थः
साङ्ख्य शरी साङ्ख्यपदगुत्पत्तिः सङ्गच्छते । (रघुनाथ तन्मिगीश अस्वकान)

पुरुष + प्रकृति - (शक्ति) - Election

बुद्धि, महत्, चित्

अहंकार - Formless

सत्त्व (1) इन्द्रिया
रज
तम
पञ्चतन्मात्रा

परमाणु (पञ्चतन्मात्रा)

रजस, चंचल - क्षिप्त - कार्य में प्रवृत्त
तमस - मूर्ख - कार्य न करने देना
रजस - विद्विप्त - धोरे समय के लिये मन का विमर्श।
सत्त्व - स्काय - मन पर पूर्ण नियन्त्राण (इच्छानुसार, बिना काल देना के)
निस्सृष्ट - असम्पुष्टात (जहाँ अज्ञान नहीं होता और जानने के लिये कुछ नहीं होता (स्तव)।

सम्पुष्टात समाधि

सवितर्क - सवितर्क - निर्विकल्पक [वितर्कमयितस्यालम्बने स्थूला आश्रयः।]
वितर्कविकल्पा - सविचार - विविक्त सृष्टि विचार
विन्यायविकल्पा - सानन्द - उपायानन्दो ह्याहः
विकल्पोदास्मितामत्र - सास्मिता - उदास्मिता का शान (इह शक्ति पुरुष भी शक्ति दशन पञ्चतन्मात्रा
(रंकात्मिका संविदास्मिता) जहाँ पर स्थान हो जाय।

⇒ पञ्चविंशति तत्त्वानां सङ्ख्याविचारः। तमाधिकृत्य कृतो ग्रन्थः
साङ्ख्यं शते साङ्ख्यपदव्युत्पत्तिः सङ्गच्छते। (रघुनाथ तन्मियाजीश अस्वकर्त)

* प्रत्याहार : $\Rightarrow$ स्वविषयासम्प्रयोगे चित्तस्वरूपानुकार इवोन्वेष्टाणां प्रत्याहारः।

“ततः परमा वश्यतेन्द्रियाणाम्” $\parallel$ $\uparrow$ यथा-अधुकराजं-गहिका

* धारणा $\Rightarrow$ दैशबन्धचित्तस्य धारणा ॥ यथा- नाभिचक्रे, कृत्यपुष्परीके

* ध्यान $\Rightarrow$ तत्र प्रत्ययेकतानता ध्यानम् ॥

* समाधि $\Rightarrow$ तदेवार्थमात्रानि भासं स्वरूपशून्यामेव समाधिः।

“त्रायमेकत्र संयमः” ये तीनों संयम कहे जाते हैं।
तज्जयात् प्रसालौकः ॥ संयम के जीतने से प्रज्ञा का प्रकाश फैलावै।

* चरित्रङ्गाणि = पञ्च उत्तरङ्गाणि = त्रीणि ।

* केवल्य $\Rightarrow$ सत्त्वपुरुषयोः बुद्धिसाभ्ये केवल्यम् ।

* समापत्तिः $\Rightarrow$ क्षीणवृत्तेरभिजातस्यैव भणैर्ग्रहीतृग्रहणग्राह्येषु तत्स्थितदृज्ज्वाला
समापत्तिः।

* सूक्ष्मविषयक समापत्तयः $\Rightarrow$ ① सवितर्का ② निर्वितर्का

* सूक्ष्मवस्तुविषयक समापत्तयः $\Rightarrow$ ① सविचारा ② निर्विचारा

① सवितर्का $\Rightarrow$ शब्दार्थरान्निकल्पैः रुद्धीर्णा सवितर्का समापत्तिः।

② निर्वितर्का $\Rightarrow$ स्मृतिपरिशुद्धौ स्वरूपशून्यैवार्थमात्रानि भासा निर्वितर्का ।

① सविचारा $\Rightarrow$ तत्र अतस्सूक्ष्मैर्वाचि व्यक्तधर्मकेषु दैशकालनिमित्तानुभवावच्छिन्नेषु
या समापत्तिः सा सविचारैर्मुच्यते ।

② निर्विचारा $\Rightarrow$ या पुनः सर्वथा सर्वत्रः शान्तौदिता व्यपदेश्यधर्मानवच्छिन्नेषु
सर्वधर्मानुपातिषु सर्वधर्मात्मकेषु समापत्तिः सा निर्विचारैर्मुच्यते।

* प्रथाहारः ⇒ स्वाविषयासम्प्रयोगे चित्रस्वरूपावुकार इवेन्द्रेयाणां प्रथाहारः।

“ततः परमा वक्ष्यतेन्द्रियाणाम्” ॥ यथा-अधुकराजं अधिकारः

* धारणा ⇒ देशबन्धचित्तस्य धारणा ॥ यथा- नाभिचक्रे, कृष्णपुष्परीके

* ध्यान ⇒ तत्र प्रथमैकतानता ध्यानम् ॥

* समाधि ⇒ तदेवार्थमात्रानि भासं स्वरूपशून्यामेव समाधिः।

“त्रायमेकत्र संयमः” ॥ ये तीनों संयम कहे जाते हैं।

तज्जयात् प्रसालोकः ॥ संयम के जीतने से प्रज्ञा का प्रकाश होता है।

* चक्षुरङ्गारि = पञ्च अन्तरङ्गारि = त्रीणि ।

* केवल्य ⇒ सत्त्वपुरुषयोः शुद्धिसाम्ये केवल्यम् ॥

वैशारद्य काल में विशिष्ट प्रज्ञा उत्पन्न होती है जिसका नाम अद्वैतमय है, वक्ष्यन्त्यर्थाविवेकी के -> उपायमेनानुभवेन ध्यानाभ्याससेन च। सिद्धा प्रकल्पयन्प्रशंसेते योगमुत्तमम्।

* समापत्तिः ⇒ क्षीणवृत्तेरभिजातस्यैव भणौर्ग्रहीतृग्रहण ग्राह्येषु तत्स्थितदृग्जन्ता समापत्तिः।

* रञ्जलाविषयक समापत्तयः ⇒ ① सवितर्का ② निर्वितर्का [ये चार समापत्तिकां 'सबीज' समाधि हैं]

* सूक्ष्मवस्तुविषयक समापत्तयः ⇒ ① सविचारा ② निर्विचारा

① सवितर्का ⇒ शब्दार्थरूपानविकल्पैः (सङ्कीर्ण) सवितर्का समापत्तिः।

② निर्वितर्का ⇒ स्मृतिपरिशुद्धौ स्वरूपशून्यैवार्थमात्रानि भासं निर्वितर्का।

① सविचारा ⇒ तत्र अतस्सूक्ष्मैष्वभि व्यक्तधर्मकेषु देशकालनिमित्तानुभवावच्छिन्नेषु या समापत्तिः सा सविचारैरुच्यते।

② निर्विचारा ⇒ या पुनः सर्वथा सर्वत्रः शान्तोदिता व्यपदेशधर्मनिवृत्तिनेषु सर्वधर्मानुपातिषु सर्वधर्मरहितकेषु समापत्तिः सा निर्विचारैरुच्यते।

निर्विचारवैशारद्येऽध्यात्मप्रसादः ॥६६॥ (निर्विचार समापत्ति के निर्मल हो जाने पर प्रज्ञा प्रसादमासम्भूतः शोचते जगत्। योगी के आध्यात्मिक प्रसाद प्राप्त होता है)

भूमि स्थानित शैलस्थः सर्वान्धारोऽनुपश्यति ॥

* चित्र के विक्षेप उत्पन्न करने वाले विघ्न - ①

व्याधिस्त्यावसंशयप्रमादाऽऽलस्यऽविरति भ्रान्तिदर्शनाऽलब्धभूमि-
कत्वाऽनवरस्थितत्वानि चित्रविदोपरन्तेऽन्तरायाः ॥ ②

व्याधि, स्त्यान, संशय, प्रमाद, आलस्य, अविरति,
भ्रान्ति दर्शन, अलब्धभूमिकत्व, अनवरस्थितत्व।

1. व्याधि = तत्र व्याधिर्धातुरसकरणवैषम्यम् । (सारीरिकपीडा)
2. स्त्यान = स्त्यानमकर्मण्यता चित्रस्य । (कर्मठ्यता)
3. संशय = संशय उभयकोटिस्फुटिविशानं स्यादिदमेवं नैव स्त्यादीति ।
4. प्रमाद = प्रमादः समाधिसाधनानामभावनाम् । (असावधानी)
5. आलस्य = आलस्यं कायस्य चित्रस्य च गुरुत्वादप्रवृत्तिः ।
6. अविरति = अविरतिश्चित्तस्य विषयसम्प्रयोगात्मा गर्ह्यः । (वैराग्याभाव)
7. भ्रान्तिदर्शन = भ्रान्तिदर्शनिं विपर्ययज्ञानम् । (अविद्याज्ञान)
8. अलब्धभूमिकत्व = अलब्धभूमिकत्वं समाधिभ्रमेरलाभः ।
9. अनवरस्थितत्व = अनवरस्थितत्वं लब्धायां भूमौ चित्रस्याप्रतिष्ठा ।

विक्षेपों के स्थायी ⇒ ⑤

दुःखदौर्मनश्च दुःखेजयत्वश्वासप्रश्वासो विक्षेपसकृदुच्यते ।

दुःख, दौर्मनस्य, अङ्गकम्पन, श्वास, प्रश्वास ।

दुःख = येनाभिकृताः प्राणिनस्तदुपधाताय प्रयतन्ते तद् दुःखम् । ⑥

दौर्मनस्य = दौर्मनस्याभिच्छा विधातान्चैतसः क्षोभः ।

अङ्गकम्पन = यदङ्गान्यैवायति कम्पयति तदङ्गमेजयत्वम् ।

श्वास = प्राणो यद् बाह्यं वायुमाचामति स श्वासः ।

प्रश्वास = यत्कोष्ठं वायुं निःसारयति स प्रश्वासः ।

प्रच्छेदनविधारणाभ्यां वा प्राणस्य ॥

"विधारण = 'श्रक कुम्भक' को गुरु
प्रच्छेदन = रेचक

* प्रत्याहार : $\Rightarrow$ स्वविषयासम्प्रयोगे चित्रस्वरूपाद्युकार इवेन्द्रेयाणां प्रत्याहारः।

“ततः परमा वक्ष्यते हि माणाक” ॥ [↑] यथा-अधुकराजं मक्षिका

* धारणा $\Rightarrow$ देशबन्धजित्तस्य धारणा ॥ यथा - नात्रिचक्रे, कृष्णपुष्परीके

* ધ્યાન $\Rightarrow$ તત્ત્વ પ્રયમે કતાનતા ધ્યાનમ્ ॥

* समाधि $\Rightarrow$ तदेवार्थमात्रानि भवसि स्वस्वपशून्यामेव समाधिः ।

“त्रायमेकत्र संयमः॥” ये तीनों संयम कहे जाते हैं।

तज्जयात् प्रसालोकः ॥ संयम को जीतने से प्रश का प्रकाश होता है।

* बाहिरङ्गाणि = पञ्च   अन्तरङ्गाणि = त्रीणि ।

* वैशाख मास में विशिष्ट उषा
उत्पन्न होती है जिसका नाम
प्रहलन्धरा है, वर्षाजन्य चना होती है।
→ उषा में नाहुमवेग ध्यानाभ्याससे नष्ट।
प्रिया प्रकल्पयन् प्रशोलेते माता कुमारा।

* केवल्य $\Rightarrow$ सत्यपुरुषयोः ब्रह्मदेसाभ्यां केवल्यम्।

* समापत्तिः => क्षीणवृत्तेरभिजातस्यैव मणौग्रहीतृग्रहणग्राह्येषु तत्स्थितदृज्जना
समापत्तिः।

* रघुलावेष्यक समापत्रयः ⇒ १ सवितर्क २ निवितर्क [ये चार समापत्रिकां 'सबीज' समादि हैं]

* ब्रह्मवस्तुविषयक समापत्तयः $\Rightarrow$ ① स्वविचारा ② निर्विचारा सर्वज्ञ समाधि क॥

० सवितर्का $\Rightarrow$ शब्दार्थान्नविकल्पः (सद्विज्ञाना) सवितर्का समाप्ताः ।

② निर्वितर्क $\Rightarrow$ स्मृतिपरिशुद्धों स्वरूपशून्यैव कार्यमागनिर्धारिता निर्वितर्का ।

१) सविचारा $\Rightarrow$ तत्र अतस्त्वमेव प्रवर्तिष्यस्व धर्मकेषु देशकालनिमित्तानुभवावच्छिन्नेषु
या समापत्तिः सा सविचारैर्मुच्यते ।

③ निर्विचारा $\Rightarrow$ या पुनः सर्वथा सर्वत्रः शान्तोदिता व्यपदेशयुद्धर्मानवच्छिन्नेषु
सर्वधर्मानुपातिषु सर्वधर्मात्मकेषु सत्तापत्तिः सा निर्विचारमुच्यते।

* निर्विचार वेशारधेऽध्यात्मप्रसादः ॥६६॥ (निर्विचार समाप्ति के निर्मल को जाने पर योगी को आध्यात्मिक प्रसाद प्राप्त होता है।)

प्रज्ञाप्रसादमारुह्य अशोच्यः शोचते ज्वान् ।

भूमिष्ठानित शैलस्थः सर्वान्पाशोऽनुपश्यति ॥

* चित्र के विक्षेप उत्पन्न करने वाले विधन - ①

व्याधिस्त्यावसंशयप्रमादाऽऽलस्यऽजवेरी भ्रान्तिदर्शनाऽलब्धभूमि-
कत्वाऽनवरिधितत्वाभि चित्रविक्षेपारत्नेऽन्तरायाः॥ ②

व्याधि, स्त्यान, संशय, प्रमाद, आलस्य, आवेरी, भ्रान्ति दर्शन, अलब्धभूमिकत्व, अनवरिधितत्व।

1. व्याधि = तत्र व्याधिर्धातुरसकरणवैषम्यम्। (शरीरिकपीडा)

2. स्त्यान = स्त्यानमकर्मण्यता चित्रस्य। (अकर्मण्यता)

3. संशय = संशय उभयकोटिस्फुटिविशाने स्थादिदमेवंवैवं स्थादीति।

4. प्रमाद = प्रमादः समाधिसाधनानामभावनम्। (असावधानी)

5. आलस्य = आलस्यं कायस्य चित्रस्य च गुरुत्वादप्रवृत्तिः।

6. अवेरी = आवेरीचित्रस्य विषयसमप्रयोगात्मा गर्हः। (वैराग्याभाव)

7. भ्रान्तिदर्शन = भ्रान्तिदर्शनं विपर्ययज्ञानम्। (अध्याशन)

8. अलब्धभूमिकत्व = अलब्धभूमिकत्वं समाधिभूमेरलाभः।

9. अनवरिधितत्व = अनवरिधितत्वं लब्धायां भूमौ चित्रस्याप्रतिष्ठा।

विक्षेपों के स्थायी => ⑤

दुःखदोर्मनस्याङ्गभेजयत्वश्वासप्रश्वासो विक्षेपसकृदुत्पन्नः।

दुःख, दोर्मनस्य, अङ्गकम्पन, श्वास, प्रश्वास।

दुःख = येनाभिकृताः प्राणिनस्तदुपधाताय प्रयतन्ते तद् दुःखम्। ⑥

दोर्मनस्य = दोर्मनस्याभिच्छा विधातान्चैतसः दोर्मनः।

अङ्गकम्पन = यदङ्गान्यैजयति कम्पयति तदङ्गभेजयत्वम्।

श्वास = प्राणो यद् ब्रह्म वायुमाचामति स श्वासः।

प्रश्वास = यत्कोष्ठं वायुं निःसारयति स प्रश्वासः।

प्रच्छेदनविधारणाभ्यां वा प्राणस्य॥

"विधारण = 'प्ररक कुम्भक' को गुरु
प्रच्छेदन = रेचक